***Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 6/4 Fall 2011, p.233- , TURKEY

UYGUR TÜRKLERİ ARASINDA ŞAMANLAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Adem ÖGER[*]
Tugba GÖNEL[*]

ÖZET

Zengin ve köklü bir kültüre sahip olan Uygur Türkleri, merkezî bir coğrafyada yaşamaları ve tarihî süreçte Şamanizm, Totemizm gibi inanç sistemlerini ve Maniheizm, Budizm, Nasturilik ve İslamiyet gibi çeşitli dinleri kabul etmeleri nedeniyle sosyo-kültürel yaşamları açısından Türk boyları arasında ayrı bir yere sahiptir. Bu zengin kültürel yapıyı içinde barındıran halk hekimliği ve bu çerçevedeki uygulamalar, farklı kaynaklardan beslenerek günümüze kadar gelmiştir. Uygur Türkleri arasında şamanların tedavi etme, fala bakma ve büyü yapma gibi çeşitli fonksiyonları vardır. Bu makalede, günümüzde Uygur Türkleri arasında şamanların özellikleri ve sihri-büyüsel işlemler içeren tedavi yöntemleri tanıtılıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şaman, halk hekimliği, sihir ve büyü.

THE SHAMANS AMONG THE UYGHUR TURKS AND THE SHAMANS' TREATMENT METHODS

ABSTRACT

The Uyghur Turks, having a rich and deep-rooted culture, has a distinguished place among the Turkish tribes in terms of their socio-cultural life due to their living in a central region and due to their accepting the belief systems such as Shamanism, Totemism and the various religions such as Maniheizm, Buddhism, Nestorianism, Islam, in the historical process. The Uyghur folk medicine and other practices in this context that contain this rich cultural structure in themselves survive until today by being fed by different sources. Among the Uyghur Turks the Shamans have a variety of functions such as treatment, geomancy, and witching. In this paper, the Shamans' peculiarities among the Uyghur Turks in our day and their magical treatments methods will be introduced and evaluated.

Key Words: Shaman, folk medicine, magic and bewitchment.

Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünü olan Şamanizm, Sibirya halkları başta olmak üzere Kuzey Asya toplulukları, Moğollar ve Türklerin tarihi ve kültürü içinde ayrı bir öneme sahiptir. Günümüzde Uygur Türkleri arasında şamanlar, büyü ve sihir yapma, fala bakma, çeşitli hastalıkları tedavi etme gibi işlevlerle

[*] Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: moger@gmail.com
[*] Öğr. Gör., Nevşehir Ü. Ürgüp USET MYO Turizm Animasyonu Böl. El-mek: Tuba_Gonel@hotmail.com

varlığını sürdürmektedir. Uygur şamanlar, Uygurların tarihi süreçte kabul ettikleri Maniheizm, Budizm ve İslamiyet gibi dinlerin bazı inanış ve uygulamalarını da bu faaliyetleri içinde harmanlayarak günümüze taşımışlardır. Bu makalede, ilk olarak Uygur Türkleri arasında şamanların günümüzde hangi isimlerle adlandırıldığı ve sahip oldukları özellikler hakkında bilgi verilecek, daha sonra da Uygur Türkleri arasında şamanların tedavi yöntemleri tanıtılıp değerlendirilecektir.

1.Uygur Türkleri Arasında Şaman

Şaman kelimesinin Tunguzca "saman" sözcüğünden geldiği, Tunguzlarda "şaman" veya "saman"ın bir nevi "rahip" veya "sihirbaz" anlamında kullanıldığı bilinmektedir.[1] Ancak Şamanın bütün milletlerde ve tarihin her döneminde adlandırılması aynı değildir.[2] Türk halkları şamanlarına genellikle kam (gam, ham) derler. Radloff'a göre, başlıca Altay, Teleüt, Lebed, Şor, Şagay, Koybal, Kaç, Küerik, Soyon, Kumandı ve Uygur ağızlarında geçer. Moğollar, Buryatlar ve Kalmuklar erkek Şamanlarına bö, böge Yakutlar oyun, Çuvaşlar yum, Kırgız-Kazaklar bakşı, baksı ya da bahşı derler. Yakutlar ile Altaylılar kadın Şaman için Moğolca udugan (utahan, ubahan, ıduan) deyimini kullanırlar. Ancak Yakutçada hamma (kamla), "kamlık etmek" anlamındadır.[3]

Kam genellikle "kâhin, büyücü" demektir. Ayrıca "uzman hekim, bilim adamı, felsefeci" anlamlarına da gelir. Eski Türkçe metinlerde bazen "putperest rahip", bazen "büyücü" anlamında kullanıldığını görüyoruz. Eberhard'a göre, eski bir Çin kaynağında, Kırgızlarda Şamana "gan" denildiğini görüyoruz ki, bu herhalde kam olacaktır. Nitekim Radloff, 11. yüzyılda Hakas-Kırgızlarda Şamana "kam" denildiğini yazar. Harva'ya göre, 13. yüzyıl Avrupa gezginlerinden V. Rubruk da "sihirbaz" anlamında ham (=kam) kelimesini kaydetmiştir.[4]

Şaman'ın Eski Uygur Türkçesinde "Kam" diye adlandırıldığını büyük âlim Kaşgarlı Mahmut "Dîvan-ı Lügati't- Türk"te belirtmektedir. Kaşgarlı Mahmut eserinde, Uygurların ve Türklerin ilahî güç ve kudrete sahip olan kişileri "Kam" diye adlandırdığını ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu eserde, Müslüman Türklerin Şamanizm inancının kalıntılarını ihtiva eden geleneksel tedavi ve büyü ile ilgili uygulamalar içinde değerlendirilebilecek "abaçı", "abakı", "arwa", "arvış", "çıvı", "ırk", "ısrık", "kam", "kovuç", "ürüng", "yarın", "yel" ve "yelvi" gibi kelimelere yer verdiğini görmekteyiz.[5] Şamanizmin tekâmül merhalelerinin Semavî dinlerle kaynaşarak varlığını sürdürdüğünü göstermesi açısından bu kelimeler büyük öneme sahiptir. Büyük düşünür ve âlim

---

[1] Şaman teriminin ortaya çıkışı ve kökeni hakkında bkz. Mircae Eliade, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 22; Saadettin Buluç, Şamanizm Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1971, s. 310; Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, MEB Basımevi, İstanbul 1976, s. 8; Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri*, haz. Turhan Yörükan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 75.

[2] "Şaman" ve "kam" kelimesinin kullanımı ve yayıldığı alan hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 39-40; W. Radloff, *Versucht eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Petersburg 1889 II, s. 476

[3] W. Radloff**,** *Versucht eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Petersburg 1889, II, s. 476.

[4] Saadeetin Buluç, Şamanizm Mad. *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1971, s. 310; Hikmet Tanyu, Türkler arasında "şaman" kelimesinin yerine "kam" kelimesinin kullanıldığını ve kamların da genellikle kadın olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda bkz. Hikmet Tanyu, *Türklerin Dinî Tarihçesi*, Burak Yayınları, İstanbul 1998, s. 19-20.

[5] Söz konusu kavramlar hakkında geniş bilgi için bkz. **"Abaçi"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, 1992, s. 136); **"Abakı"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, s. 136); **"Arwa"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I,* s. 283); **"Arwış"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, s. 249); **"Çıvı"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. III*, s. 225); **"Irk"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, s. 42); **"Isrık"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, s. 99); **"Kam"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I*, s. 283, c. III, 157, 443); **"Kovuç"** (Divanü *Lügat-it-Türk Tercümesi, c. III*, s.163); **"Ürüng"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. I,* s. 134); **"Yarın"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. III*, s. 21); **"Yel"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. III*, s. 144); "**Yelvi"** (*Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c. III*, s. 33). Ayrıca bu kelimelerin günümüz Uygur Türklerinde kullanımı ve anlamları için bkz. İmin Tursun, *Kedimki Uyğur Medeniyiti*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 82-83.

Yusuf Has Hacib'in eseri "Kutadgu Bilig"te de "kam" sözcüğü aşağıdaki mısralarda görüldüğü gibi kullanılmıştır:

Sendedir, gör bunların ilacı,
Tedavi edersin ilaçla, sensin hekimlerin ustası.[6]

Uygur Türkleri arasında kam sözcüğü "hekim, usta", "tedavi edici" manalarında kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Uygurların ataları eski devirlerde "Şaman"ı; "Kam" ve "Kaman" olarak adlandırmışlardır. Günümüzde ise Uygur Türkleri arasında "şaman" için "perihon", "cinkeş", "bahşi" ve dahan gibi terimler kullanılmaktadır. "Perihon" sözcüğündeki *peri* "cin"- *han* ise "okuyucu, okuyan, çağıran" anlamındadır. Kıssahan ve gazelhan gibi.[7] Perihon teriminin yanı sıra "bahşı" ("dilenci ve gezginci Budist rahibi"; fa-she 法法 "din üstadı, ruhani"; bakçı/bakıcı)[8], "dahan" (dua-han "dua ile hasta tedavi eden"; darhan "demirci saman"), "cinkeş", "molla" ve "büvi" terimleri de kullanılmaktadır.[9] Cinkeş sözcüğündeki "keş" eki "verilen", "meftun olan" manalarına sahip olup, "cinkeş" sözcüğü "cinlerle ilişkili olan", "cinlere meftun olan" anlamına gelmektedir. "Perihon", "bahşı", "dahan", "molla" ve "büvi" denilen kişiler, bugün daha çok fal bakma, kötü ruhları kovup hasta tedavi etme işleriyle uğraşmaktadırlar. Bunlardan "perihon" ya da "perihonluk" bazı araştırmacılar tarafından "büyücü" veya "büyücülük" anlamında, bazıları tarafından da "Şamanlık" anlamında kullanılmıştır.[10] Her ne kadar "Şaman", çeşitli milletlerde ve tarihin farklı devirlerinde değişik şekillerde adlandırılmışsa da, Şaman'ın inanç sistemi içerisinde sahip olduğu yer ortak bir tutum olarak muhafaza edilmiştir.

Uygur araştırıcı Rahman Abdurahim'e göre; şamanların etkisinin Uygurlar arasında bugüne kadar devam etmesindeki en büyük sebep şamanlarda özel ve gizemli bir gücün ve kudretin varlığına inanılmasıdır. Şamanların bu güce sahip olmasının sebepleri ise şunlardır:

1. Şamanlardan her birinin kendine önderlik eden mezarları ve meşayihleri vardır.

2. Şamanların ruhlar, cinler, devler, periler ile ilişkisi olduğuna inanılır. Şamanların hasta tedavi etme sürecindeki etkisine şüphesiz inanılır.

3. Şamanlar, ruhlarının yardımıyla hastanın vücudundaki kötü ruhları ve kötü ruhların zararlı etkisini kovup çıkarır. Onlara "kastname"[11] okur. Çünkü bu ruhların insanlar arasında muhabbet ya da nefrete sebep olduğuna inanılır.

4. Şamanların her türlü insan ve her türlü iş için fala baktığına inanılır. Uygur Türklerine göre şamanlar, insanın geçmişi, bugünü ve geleceği; bir hastalığın sebebi ve tedavisi; çalınan bir

---

[6] Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin,* Ankara 1991, s. 522.

[7] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 3.

[8] Abdülkadir İnan, Kazak Türkçesindeki "Bahşi" sözcüğünün yabancı bir kelime olup, Budizm etkisi ile dile yerleştiğini ve Budist olan Moğolların dilinde "üstat" manasında kullanıldığını belirtmektedir. Öğrencilerin "ubaş", dinî eğitim veren Lamaların "bahşi" diye adlandırdığını, Türkmenlerde bu sözcüğün; "saz çalıp şarkı söyleyen kişi" manasına geldiğini, Çağatay Türkçesinde ise "bahşi" sözcüğünün Uygurca "hizmet eden kâtip" manasında kullanıldığını ifade etmektedir. Bu konuda ayrıca bkz. Hikmet Tanyu, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara 1980, s. 46; M. Fuad Köprülü ise tarihi vesikalarda "bahşi" sözcüğünün "üstat" manasında kullanıldığını belirtmektedir. Bu konuda bkz. M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 1*, 3. bs., TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 145-147.

[9] "Büvi" teriminin etimolojisi ve semantik anlamları hakkında bkz. Wei Cuyi, Uygurcadaki "Büvi" Kelimesinin Kökeni Üzerine, çev. Alimcan İnayet, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)*, VII / 2, Kış/Winter-2007, s. 213-217

[10] Alimcan İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşukı", *Halkbilimi Dergisi*, S. 1-2, 2009, s. 40.

[11] Uygur Türkleri arasında şamanın görevlerinden biri de büyü yapmaktır. Büyü yapma veya büyü bozma esnasında okunan dua tarzı sözlere "kastmane" denilmektedir. Bkz. Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 257-259; Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 398.

eşyanın nerede olduğu ve kim tarafından çalındığı gibi konularda bilgi sahibidirler ve gelecekten haber verirler.[12]

Uygur Türkleri arasında insanların tedavi olma, korunma ve geleceği öğrenme arzusu, şamanları "kutsal iktidara" ve "gizemli güce" sahip kılmıştır. Şamanların insanların yaşamındaki psikolojik gücü, Şamanların "koruyucu", "tedavi edici" ve "gelecekten haber verici" görevini günümüze kadar nasıl sürdürdüğünü açıklamaktadır.

2. Uygur Türkleri Arasında Şamanlığa Davet ve Şamanın Eğitimi

Sibirya'da ve Kuzeydoğu Asya'da Şamanların başlıca devşirilme yollarının "Şamanlık mesleğinin kalıtsal aktarımı (babadan oğla geçmesi)" veya "kendiliğinden gelen bir iç çağrısı ya da seçilme" şeklinde olduğu bilinmektedir.[13] Ayrıca Altay ve Tunguzlarda klanın isteğiyle de şaman olan bireylere rastlanır; fakat bu istek yukarıda belirtilen yöntemler yanında zayıf kalır. Kısaca seçilme adayın esrime deneyimine bağlıdır; esrime gerçekleşmezse, ölen şamanın yerini almak üzere belirlenen genç elenir.[14] Şaman olacak kişiye geçmiş şaman atalarının ruhundan biri musallat olur; onu şaman kılmaya zorlar. Bu hale Altaylılar "töz basıp yat" (ruh basıyor) derler. Ata ruhu musallat olan adam bundan kurtulmağa çalışır, Şamanlığı kabul etmemekle ısrar ederse deli olur.[15]

Eliade'ye göre seçilme yöntemi ne olursa olsun, bir şaman ancak iki yönlü bir eğitim alarak şaman olabilir: "Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme ve benzeri) ve gelenekler düzeyinde (şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil vb.). Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir sırra erdirme niteliğindedir.[16]

Şamanlık nöbetleri ani olarak gelir. Namzet önce kendinde büyük bir yorgunluk hisseder, vücudu kasılıp titrer ve bu hali esnemeler takip eder; göğsü daralır, bir takım acayip sesler çıkararak ağlar, gözleri döner, sonra birdenbire sıçrayıp ayağa kalkar, deli gibi dönmeğe başlar ve nihayet ağzından köpükler saçarak yere yıkılır, vücudu da hissizleşir. Bu ıstıraplı haller bir müddet devam eder. Nihayet günün birinde namzet davulunu alıp çalmağa başlar ve artık sakinleşip kendine gelir.[17]

Kamlar gerek erkek, gerek kadın olsunlar bir kast halinde bulunmazlar. Mensup oldukları halk içinde yaşarlar. Kamlar, nevrastenik şahsiyetler, karışık adamlardır. Bunlar tahsil görmedikleri halde dinin bütün esrarını, tanrıların hayatlarını ve şecerelerini, onların işlerine müdahale ve hareketlerine tesir etmeyi bilirler.[18] Onların diğer fani insanlardan üstünlüğü ancak ayin yaptıkları, tanrılar dünyasına karıştıkları, ekstaz haline geldikleri anlarda olur. Ekstaz hali geçtikten sonra kam da bayağı kişilerden farksız olur.[19]

Kendisinin tanrılar tarafından tayin edildiğine, ruhların kendisinin hizmetinde bulunduğuna inanan kam, hayali geniş, mistik ve yaratılıştan zeki bir adamdır. Tabiattaki bazı sırlara da vakıftır. Kam (Şaman) olacak adam küçüklüğünden beri çok düşünceli olur; vakit vakit canı sıkılır; tab'an şairdir ve irticalen şiirler ilahiler söyler.[20]

---

[12] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 222-224.

[13] Mircae Eliade, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 31.

[14] Mircae Eliade, *Age*, s. 31.

[15] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 76.

[16] Mircae Eliade, *Age*, s. 32.

[17] W. Radloff, *Sibirya'dan II (Aus Sibirien)*, çev. A. Temir, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 19-20.

[18] Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri*, hzl. Turhan Yörükan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 76.

[19] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 79.

[20] Abdülkadir İnan, *Age*, s. 79.

Şamanlar deruni vecd halinde iken ruhunun göklere çıktığına ve yeraltına inip cehennemleri gördüğüne inanır.[21] Mensup olduğu boy ve oymak şamana koruyucu diye bakar. Herkes onun iyi duasını "alkış" almaya çalışır. Hele ayin yaptığı zaman birinin verdiği su veya tütsüden memnun olarak dua ederse, bu duanın ruhlar tarafından kabul edileceğine inanırlar.[22]

Şamanlıkta ruhun uçuşu (göklere yükselmesi, yeraltına inmesi) ile "extase" bir arada ve aynı zamanda vaki olan bir faaliyet belirtisidir. Şaman, evlerinin etrafından ayrılmayan, öfkeli anlarında hayattaki akrabalarına zarar vereceği sanılan ölülerin ruhunu uzaklaştırır, bazılarını yeraltı katlarına kadar kovalar, kurbanları yüksek tanrılara sunmak üzere kat kat göklere çıkar.[23] Şaman, hastanın bedeninden çıkıp gitmiş olan ruhunu arar, bulur, getirir yerine koyar (hastalığı iyi eder.). Böylece insanların ruhu ile de sıkı temas halindedir.[24]

Şaman, Şamanizme bağlı halklarda ruhlarla insanlar arasında aracı rolünü oynayan bir tür din adamıdır. Şamanist dünya görüşüne göre, bütün dünya iyi ve kötü ruhların etkisi altındadır. Büyük ve özellikle insanlara ve hayvan sürülerine türlü kötülükler yapmaya hazır kötü ruhlarla ilişki kurmak kudreti yalnız Şamanda bulunur. İnsanlar ruhların ne doğada ne huyda olduklarını ve her şeyden önce onlara hangi yoldan gideceğini bilemez, onların nelerden hoşlandıklarını, hangi cins ve çeşit kurbanlardan memnun kalacaklarını saptayamazlar. Ata ya da akraba ruhlarından aldığı kuvvet ve ilham ile bütün bunları ancak Şaman bilir ve böylece bir yandan iyi ruhların insanlar için yararlı ve hayırlı etkilerini devam ettirmeye, bir yandan da çeşitli çarelere başvurmak suretiyle, kötü ruhların zararlı eylemlerini önlemeye yalnız onun gücü yeter. Şaman bu amaçla tertip ettiği ayinlerde ruhlar ile ilişkiye geçip onları hoşnut ve razı ederek istenilen sonucu almaya çalışır.[25]

Günümüzde Uygur Türkleri arasında şamanın seçimi ve eğitim süreci ise şu şekildedir: "Ruhlar yetişkin kişiler arasından birini seçerek kırk gün çırak olarak eğitirler ve seçilen kişi ruhlar, ilahlar ve cinlerle ilişki kurabilecek yeteneğe eriştikten sonra evlerine geri götürülür. Aradan geçen kırk gün, seçilen kişinin evinden "kaybolduğu" süre olup, bu sürede çırak sadece süte benzer bir sıvıyla beslenir. Bu tür "cinler tarafından kaçırılan" kişiler kimseye karışmazlar, bunlar ruhsal yönden anormal kişiler olup, davranışları da tuhaf olurlar. Bunlar; ancak şaman olduktan sonra kendilerine gelirler. Ruhlar bunlara harabelerde, mezarlıklarda ve eski ağaçların altında Şamanlığı öğretirler. Çıraklardan kırk günlük süre içerisinde gördüklerini kimseye anlatmamaları, sadece beyaz veya mavi renkli elbise giymeleri, şaman olduktan sonra kendini açığa çıkarmaları ve evinin etrafında bulunan yalnız ağaca beyaz tuğ bağlamaları, Salı, Çarşamba, Cumartesi güneş battıktan sonra faaliyet yapmaları, Şamanlık eğitimi aldıkları yerde belirli zamanlarda kurban sunmaları istenir.[26]

Uygur Türklerinin arasında şamanların özellikleri ve faaliyetlerinde ruhlar büyük önem taşımaktadır ve ruhlar; ilahlar, ruhlar ve devler olmak üzere üçe ayrılmıştır. İlahlar, yani Tanrılar gökte yaşarlar. Bunlar arasında Gök Tanrı en kudretlisi olup, diğer Tanrılar Gök Tanrı'nın yardımcılarıdır. Ruhlar ise karakter bakımından iyi ruhlar ve kötü ruhlar olmak üzere ikiye ayrılır. Şaman ruhu, hakanların ruhları, kahraman ruhu, kabile ve soy üyelerinin ruhları iyi ruhlar kategorisine aittir ve bunların mensup olduğu aile ve toplumu koruduklarına inanılır. Kabile üyeleri

---

[21] Şamanların göğe yükselişi ve yer altına inişi hakkında bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009, s. 118-122.

[22] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 79.

[23] İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Anakara 1980, s. 29.

[24] İbrahim Kafesoğlu, *Age*, s. 29.

[25] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 75-76; Saadettin Buluç, "Şamanizm Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1971, s. 315.

[26] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 215-217.

arasında kötü niyetli kişilerin, cezalandırılarak öldürülenlerin, felakete uğrayıp ölenlerin, yabancı veya düşman toplumuna mensup kişilerin ruhları kötü ruhlar içinde yer alır. Bunların ruhlarının cin ve albastılara dönüşüp insanlara zarar verdiğine inanılır. Cin ve albastılar da kötü ruhlar grubunda yer alıp, karanlıklar dünyasında yaşarlar. Bunlar güçlü olup olmadıklarına göre, "dev", "albastı" ve "cin" diye üçe ayrılırlar. İnanca göre, "dev" kötü ruhlar arasında en güçlü olanıdır ve yalnız ağaçların dibinde, harabelerde, eski değirmenlerde yaşarlar. Devlerin ihtiyar kişilerin, doğum yapan kadınların ve bebeklerin ruhuna zarar verip onları hasta ettiklerine inanılır. Bunların rüzgârına kapılan insanlar delirir, felç olur veya dili tutulur.[27] Uygur şamanlar, devleri de Müslüman, kafir, mug (ateşe tapan) cuhut (Yahudi), tersa (Hıristiyan) diye ayırmışlardır. Müslüman devlerin insanlara pek fazla zarar vermediklerine inanılır. Albastılar devlerden daha zayıf olup, bunlar da insanlara zarar verebilmektedirler. Albastılar daha çok zayıf kişilere, özellikle bebeklere ve loğusa kadınlara zarar verirler. Albastılar insanlara daha çok beyaz elbiseli, beyaz saçlı ihtiyar nine görünümünde veya beyaz keçi biçiminde görünür. Cinler, kötü ruhlar arasında en zayıf olanıdır. Cinler de "temiz cin" ve "pis cin" diye ikiye ayrılır. Cinler mezarlarda ve harabelerde yaşar. "Temiz cin" nispeten iyi ruh olup, insanlara pek fazla zararı dokunmaz. Bu cin insanlara beyaz elbiseli erkek görünümünde rastlar. Şamanlar temiz cinlerin yardımıyla gizli olayları bilirler, olacak olaylardan haber verirler. Şamanlar bu cinlere "maşayih" derler. Bu cinler geceleyin hareket ettiklerinden, şamanlar bunları gece çağırır ve faaliyetlerini gece vakti yaparlar. "Pis cin" zayıf da olsa insanlara zarar verebilir. Bu cin daha çok beyaz saçlı ihtiyar nine, beyaz keçi ve ateş biçiminde görünür. Pis cinler daha çok bebeklere, loğusa kadınlara ve gebe kadınlara zarar vermektedir. Uygur Şamanlarına göre, dev ve perileri çok güçlü ruhlardır, dolayısıyla bunların sebep olduğu hastalıkları tedavi ederken, şamanlar çok ciddi olmaktadırlar.[28]

Uygur Türkleri arasında her şamanın kendine göre bir davulu, dümbeleği, tefi olup, o bunları çaldığı zaman insanlar etrafında oynamaktadır. Bu merasimin asıl amacı, kötü ruhları defetmek, neyi kurban edeceğini bilmek, hastalığı tedavi etmek, ölüm ve başka belalardan insanları korumak ve gelecekle ilgili haber vermektir. Şamanizme göre, hastalığın asıl sebebi kötü ruhlardır. Şamanlar rüya tabiri yaparak, fala ve yıldızlara bakarak gelecek hakkında bilgi verirler. Kamların en başta gelen fonksiyonu hastalıkları iyileştirmede kendini göstermektedir.[29]

Bunların dışında, "ot köçürüş", "muska yapmak", "kan kılmak" (hayvan kesmek), "kötü ruhları toplamak", "kastlama sihiri" gibi pek çok cinkeşlik (sihirbazlık) adetleri vardır. Bunların tamamı özel duacılar (dahan, bahşi) tarafından yapılır. Bu adetlerin hepsi Eski Şaman inancındaki ruhların düşüncesinden ortaya çıkmıştır.[30]

3. Uygur Türkleri Arasında Şamanın Kıyafeti ve Eşyaları

Şamanın özel giysisi, kendi başına bir hierophanie (kutsallığın görünürleşmesi) ve dinsel bir kozmografya oluşturur; sadece ortada bir kutsallık bulunduğunu değil, aynı zamanda bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vurur.[31] Şamanın kendisine güç depoladığı malzemelerinden biri üzerinde çeşitli unsurların ve hayvan kalıntılarının bulunduğu şaman elbisesidir. Bu elbise onun esrik yolculuğu sırasında biçim değiştirme yeteneğine sahip olduğuna işaret etmektedir. Şamanlar dinsel törenlerde kendilerine özgü şaman elbisesini giyerler. Giysilerin

[27] Alimcan İnayet, Alimcan İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşıkı" *Halkbilimi Dergisi*, S. 1-2, 2009, s. 42.

[28] Alimcan İnayet, Alimcan İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşıkı" *Halkbilimi Dergisi*, S. 1-2, 2009, s. 42; Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 181-195.

[29] Bumairimu Abudukelimı, *Uygur Türklerinin Dinî İnanışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 32.

[30] Bumairimu Abudukelimı, *Age*, s. 33.

[31] [31] Mircae Eliade, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 199.

üzerinde çeşitli şekiller ve resimler bulunur. Bu şekillerin önemine inanılır. Örneğin; şaman giysisinin üzerinde bir kuş resmi varsa Şamanın kuş yardımı ile öteki dünyaya uçabileceğine inanılmaktadır.[32]

Takım halinde şaman elbisesinde şu parçalar vardır: "Cübbe veya hırkaya benzeyen bir üstlük, serpuş, şimalde oturan halklarda göğüslük, eldiven, yüksek konçlu ayakkabı."[33] Şaman elbiseleri çeşitli Türk topluluklarında hep aynı unsuru içermez. Bazen amaca göre elbisenin üzerine takılan nesneler değişebilir. Genellikle deriden olan elbise düğmesiz ve önü açık olarak dikilmiştir. Kışın bir gömlek üzerine, yazında çıplak beden üzerine giyilir. Deri kemer ya da kuşak kullanılır. Elbise üzerine çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesneler yer alır. (Şamanın âlemleri, dünyayı ve insanların canını, sonuçta evrenin yansımasını görmesini sağlayan manevi ayna), güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da daire şeklinde kesilmiş nesneler elbisenin üzerine iliştirebilir. Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklinde nesne şamanın yeraltına inmek için kullandığı deliğin yerine geçebilir. Şamanın omzunda ayrıca onun zorluklara olan dayanıklılığı ve gücünü simgeleyen bir demir zincir bulunmaktadır. Elbise üzerine takılan demir nesneler kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan vazifesi görür. Madeni nesnelerin canlı olduğu düşünüldüğü için bunların paslanamayacağına inanılır. Bazı şaman elbiselerinde, tören esnasında yardım alınan hayvan ruhlara işaret eden tavşan, sincap ya da daha başka hayvanların derileri, kuş tüyleri ya da pençeler asılabilir. Kimi zamanda elbisenin kollarına ya da göğüs kısımlarına kol ve kaburga kemiklerini temsil eden ve genellikle tekrar dirilişe işaret eden şekillerde dikilmektedir. Bunlar bazen kol, bacak ve kaburgaları temsil eden ve genellikle tekrar dirilişe işaret eden şekillerde dikilmektedir. Bunlar bazen kol, bacak ve kaburgaları temsil eden şeritler ya da çubuklar olabilir.[34]

Uygur Şamanları başlarına beyaz veya mavi renkli üç kenarlı kalpak, yani külah, kadın şamanlar ise başlarına beyaz veya siyah örtü örterler. Erkek şamanlar üzerine beyaz uzun kaftan, kadın şamanlar ise beyaz etek giyerler. 1949 yılından önce şamanların ayinlerde kadın gömleği giydikleri bilinmektedir.[35]

Günümüzde Uygur şamanları ayinleri sırasında, kutsal hançer, kutsal kamçı, kutsal ip, ağaç dalı, kutsal tuğ, kutsal çırağ, kutsal su, kutsal ateş ve kutsal ayna kullanmaktadırlar. Bu eşyaların özellikleri ve işlevleri ise şöyledir:

Kutsal Hançer: Şamanların hastanın vücudundaki kötü ruhlar ile karşılaştığında kullandığı savaş aletidir. Şamanların kullandığı kutsal hançerlerin ebatı birbirinden farklıdır. Bazı Şamanların kutsal hançeri 50 cm. uzunluğunda olup sapına üç veya dokuz tane demir halka geçirilir; yine bazı hançerlerin uzunluğu 20 cm. ebatında olup bu hançerlerin ağzı iki taraflıdır.

Kutsal Kamçı: Bu kamçı, hastanın vücudundaki kötü ruhları kovup çıkarmak için kullanılır. Kamçı deriden yapılan üç kayışın üç kat örülmesiyle hazırlanır. Sapı 20-30 cm. civarında olan bu kamçı, ata binerken kullanılan kamçıya benzemektedir.

Kutsal İp: Uygur Şamanlarının en temel araçlardan biri olan beyaz ip "peri oyununda" tuğ yapılırken kullanılır. Bu beyaz ip, gökten yeryüzüne düşen nurun sembolü olarak değerlendirilir ve insan ile Ülgen arasındaki elçidir. Kutsal ipin uzunluğu 4-5 m. civarındadır ve beyaz keçi kılının işlenmesiyle birkaç kat örülerek elde edilir.

---

[32] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 71.
[33] Saadettin Buluç, Şamanizm Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1971, s. 314.
[34] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 71.
[35] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 218-219.

Kutsal Ağaç Dalı: Bu dal, "Koruyucu Tanrı" olarak görülen meyve ağaçlarının dallarından hazırlanır ve şaman bu dalı "peri oyunu"nun "tuğ bağlama" aşamasında evin tavanına çekilen "kutsal ipin" ucuna takar. Bu ağaç dalı, genellikle budaklı söğüt dalından hazırlanır. Söğüt dalı bulunamazsa, başka meyve ağaçlarının dalı da kullanılabilir.

Kutsal Tuğ: Dört renkteki kumaş parçası bayrak şeklinde hazırlanır, "peri oyunu" yapılan evin dört tarafına takılır. Tuğların rengi; beyaz, mavi, kızıl ve siyah olup, bunlar dört yönün sembolüdür.

Kutsal (Çırağ) Kandil: Bu kandil, 20 cm. uzunluğundaki 40 kamış dalının ucuna pamuk sarılarak hazırlanır ve suyla ıslatılarak yakılır. Bu kandillerin sayısı 40 olup "çilten"in (kırk yıldız) sembolü olarak evin dört tarafına ve çekilen tuğun etrafına dikilir.

Kutsal Su: Kâseye konularak önceden hazırlanan su veya süt, "han suyu" olarak adlandırılmaktadır. Şaman, bunu "peri oyunu" sona erdiğinde hastanın vücudunu temizlemekte kullanmaktadır.

Kutsal Ayna: Sembolik bir ayna olup, şamanlara göre cinler ve albastılar bu aynadan korkarlar.

Kutsal Ateş: Bir tutam kamış yakılarak hazırlanan kutsal ateş, "peri oyunu" sona erdiğinde hastanın vücudunu temizlemekte kullanılmaktadır.

Kutsal Tef: Şamanların perihonluk törenlerinde (peri oyunu) kullanılan en temel aletlerden biri olup yuvarlak kasnağa eşek derisi germek suretiyle hazırlanır. Tefin iç yüzünde çokça demir halka bulunur. Tefin çapı geleneğe göre 30 veya 50 cm'dir. Tef hasta vücuduna giren kötü ruhları kovup çıkarmak amacıyla "peri oyunu"nda kullanılır. Tef, şamanın mevcut cinlerini-ervahlarını çağırmak, kötü ruhları nara atarak bastırmak, ruhlara emir vermek ve hasta vücudundaki kötü ruhları korkutmak için kullanılır. Bu amaçla (peri oyununda) bir, üç, beş veya yedi tane tef kullanılır.[36]

Kutsal tef, kutsal hançer, kutsal kamçı, kutsal ip, kutsal cam, kutsal ağaç dalı gibi nesneleri şaman daima yanında taşımaktadır. Kutsal tuğ, kutsal kandil, kutsal su, kutsal ateş ve diğer gerekli nesneleri tedavi edilecek hastanın ailesi hazırlamaktadır.

4.Uygur Türkleri Arasında Şamanların Tedavi Usulleri

4.1. Peri Oyunu

Büyük karanlık bir odanın içine tuğ bağlanır. Yani yün ip (arğamça)'in bir ucu yerdeki kazığa, diğer ucu ise bacaya bağlanır. İpin bacaya bağlanan ucuna "yurun" veya "jurun" diye adlandırılan çeşitli renkteki kumaş parçaları (kurak), elma ve söğüt dalları bağlanır. Hasta olan kişi, bu tuğu sıkıca tutup oturur. Üç veya beş bahşı, perihonluk elbiselerini giyip (çeşitli renklerden oluşan kumaş parçalarını birleştirerek dikilen elbise) tuğ çevresinde yarı çember şeklini oluştururlar. Üç bahşı tef çalar. Bahşılardan biri perihon başı olarak, elindeki kötü ruhu kovalayan sopa veya bir avuç söğüt ağacı parçasıyla efsun (özel bestelenmiş bir şiir) okumaya başlar. Bahşılar, hastayı tuğ çevresinde tef eşliğinde dönmeye davet eder. Baş perihon da dönmeye başlar. Hastanın dönecek gücü kalmayıp oturursa, baş perihon elindeki "efsun sopası"yla hastaya vurarak onu dönmeye zorlar. Bahşıların şarkıları gittikçe yükselir. Bazen hasta bayılıp düşer. Bayılmak perihonlara göre iyiliğe işarettir. Bu, hastayı çarpan cinlerin mağlup edildiği anlamına gelmektedir. Tuğ bağlamak iyi ruhları çağırmak, kötü ruhları cehenneme kovmak anlamına gelmektedir.

[36] Rahman Abdurahim, *Age*, s. 219-222.

Perihonluk, genellikle aşk derdinden sinir hastalığına yakalanmış kişiler veya aniden ruhunda değişiklik olan kişileri (çoğu zaman kadınlar) tedavi etmeyi amaçlar.[37]

4.2. "Hançer" ve "Kuş Tüyü" ile Okuma

Bu yöntem, hastaları tedavi etme amacıyla yapılan uygulamalardan biridir. Bu uygulamada, hastanın belli bir yeri ağrır veya vücudu ağırlaşırsa şamanın huzuruna gider. Şaman, hastanın hastalık alametlerini tespit ettikten sonra, hastaya belli bir yalnız ağaç, eski dam veya pis yerin yanından geçip geçmediğini sorar. Hasta, bu durumun nasıl olduğunu anlattıktan sonra, şaman bu hastalığın o yerdeki belli devlerin-perilerin veya kötü ruhların zarar vermesinden kaynaklandığını söyler. Bunun üzerine şaman, "hançer" ya da "doğan", "şahin" veya "kırlangıç" tüyünü hastanın vücuduna sürerek okumanın gerekli olduğunu söyler. Hançer sürüp okuma işlemi şöyledir: "Şaman uzun saplı hançeri (veya sağlam saplı bıçağı) yanına koyar, önce tütsü yaparak iyi ruhlara dua eder, sonra hançeri eline alıp hastanın vücuduna zarar veren kötü ruhları kovup çıkarmak için "Azâim Duası"nı okumaya başlar.[38] Şaman duayı her bitirişte, hançeri önünde yatan hastanın başından ayağına kadar sürer. Her aşamada hançeri bu şekilde üç veya yedi kez sürer. Kötü ruhları kovup çıkarmanın son aşamasında şaman, hançerin ucunu hastanın ağrıyan yerine doğrultarak tıpkı hançeri hastanın vücuduna seri bir şekilde batırır gibi yapar." Kuş tüyünü hastanın vücuduna sürerek okuma süreci ise şu şekildedir: "Şaman, kuş tüyünü sürerek 'Azâim Duası'nı okur; fakat hançer yerine kuş tüyünü kullanır. Duayı okurken kuş tüyünü hastaya baştan ayağa sürer. Tedavinin son aşamasında, kuş tüyü ile hastanın vücuduna vurulur."[39]

4.3. Ruh Geçirme

Bazı çocuklar doğuştan zayıf bir vücuda sahiptir. Uygur Türkleri, bu durumu bir hastalık olarak değerlendirir ve bunu "avak olma" şeklinde adlandırırlar.[40] Bu durumda ya şaman hastanın evine gelir ya da hasta şamanın huzuruna getirilir. Şaman, hastayı gördükten sonra onun için fal açıp, hastanın karnına belli bir devin-perinin zarar verdiğini veya vücuduna bir cin girmiş olduğunu söyler. Bunun tedavisinin de kötü ruhların bir kuklaya veya tasviri bir nesneye geçirilip okumak olduğunu belirtir. Dolayısıyla hastanın ailesine, bir "azâim kuklası (cin kuklası)" dikerek belirlenen günde getirmelerini söyler. Azâim kuklasının hazırlanma aşamaları şöyledir:

---

[37] Perihonluk ve peri oyunu hakkında geniş bilgi için bkz. Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 236-244; Abdulkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 147-148; Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 403-404; Alimcan İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşıkı" *Halkbilimi Dergisi*, S. 1-2, 2009, s. 39.

[38] "Azâim Duası"nın Uygur Türkçesi metni için bkz. Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 200-208; "Azâim Duası"nın Türkiye Türkçesine aktarılmış ve incelenmiş metni için bkz. Alimcan İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşıkı" *Halkbilimi Dergisi*, S. 1-2, 2009, s. 38-55.

[39] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 245-247.

[40] "Avak" hastalığı için yapılan uygulamalarda, aşın hazırlanışı ve tedavi yöntemlerinde bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu konuda tedavilerden biri de şöyledir: Küçük çocuklar sürekli ağlayıp hırçınlaşır, huysuzlaşırsa bunun "yel değmesi" veya "kötü nesne-cin çarpması" olduğu düşünülerek mollalara veya büvilere okutulur. Bu "köçürüş (ruh geçirme)" olarak adlandırılır ve tedavisi şu şekildedir: "Sembolik olarak çocuk kızsa kız, erkekse erkek kukla yapılır, bir örtü ve kullanılmamış küçük tabak hazırlanır, yedi evden ekmek alınır. Molla veya büvi çocuğa efsun okuduktan sonra, ekmek okunup çocuğun başından ayağına kadar yedi kez "köç köç" denilip döndürülür, sonra gece yarısı kukla kimsenin görmeyeceği şekilde yol kenarına oturtulur, örtü önüne serilir ve örtünün üstüne okunan yedi ekmek konulur. Bu nesneleri koyan kişi, arkasına bakmadan eve gelir. Bazı yerlerde yedi evden un alınıp "süyük aş" hazırlanır. Aş hazırlanınca "süyük aş" çocuğun çıplak bedenine sürülür. Bu aşa da "avak aşı" denilmektedir. Bu konuda bkz. Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 400; Abdulkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 146.

Kukla dikme: Kukla, beyaz bez ile dikilip içine pamuk konularak hazırlanır. Kuklayı hastanın ailesindeki yaşlı kadınlar hazırlar. Genellikle kukla 50 cm. ebatındadır ve kuklanın cinsiyeti hastaya göre belirlenir.

Kukla Aşının Hazırlanması: Hastanın yakınları "cin kuklası" hazırlamanın yanı sıra "cin aşı", "cin kabı" ("cin kâsesi") ve "cin kaşığı" da hazırlar. "Cin aşı" bir kez evlenmiş yedi çiftin evinden un istenip kazanda tuzsuz olarak kaynatılan suya bu unu koymak suretiyle hazırlanır. Bu yiyeceğe aynı zamanda "umaç" da denir. Bu aş için kullanılacak olan kâse ve kaşıklar "cin kâsesi", "cin kaşığı" olarak adlandırılır. Kâse ve kaşıkların daha önceden kullanılmamış olması gerekir. Hasta yakınları şamanın söylediği malzemeleri belirlenen bir vakitte şamanın huzuruna getirir. Şaman önce tütsü yaparak ruh çağırma duasını okur, sonra kuklayı hastanın yanına koyup "azâim duası"nı okur. "Ruh geçirme" faaliyeti bittikten sonra, çocuk kazanın buğusuna tutulur. Daha sonra tuzsuz olarak yapılmış "avak aşı (umaç)" çocuğa içirilir, aşın kalanı kâseye konulur. Hastanın yakınları kuklayı ve hazırlanan aşı şamanın tarif ettiği gibi o gece dört yol kavşağındaki ağacın yanına götürüp kuklanın önüne kâseyi ve kaşığı bırakır ve arkasına bakmadan gelir. Şamanların anlattığına göre; kuklayı götüren kişi arkasına dönüp bakarsa kuklaya geçirilen kötü ruh tekrar hastanın vücuduna gelirmiş.[41]

Eğer yetişkinlerde "avak" hastalığı görülürse, şaman fala bakar ve bunun nedeninin birinin "kastname" (kötü büyü) okutması olduğunu söyler. Yukarıdaki tedavi işlemi büyük insanlar için de geçerlidir; ancak kötü ruhun geçtiği kukla "ruh geçirilen gece" şamanın gösterdiği mezarlıktaki bir ağacın dalına asılır veya ağaca yaslanır. Bu duruma Dolan Uygurları arasında daha sık rastlanmaktadır.[42]

4.4. Tozlandırma

Büyümeyip zayıf kalan çocukların "avak" olduğuna inanılır ve bu hastalığı şaman "tozlandırma" yöntemi ile tedavi eder. Bu tedavi yöntemi şöyledir: Hasta tarafı yedi değirmene gidip, değirmenlerden topladıkları unları karıştırır. Şaman, bu undan "avak" hastası olduğuna inanılan çocuğun vücuduna yedi hafta boyunca Çarşamba günleri bir miktar sürer ve "tozlandırma" büyüsünü okuyup çocuğa üfler ya da bu unu hamur yapıp ince şekilde açar ve hasta çocuğun vücuduna sürer. Bu uygulamaya "tozlandırma" adı verilir.[43]

Bazı yerlerde ise cin-şeytanları kovmak için yedi değirmenden un alınıp Salı akşamı hasta çocuğun vücuduna yedi kez sürülür. Unun değirmenden alınış sebebi değirmenin cinlerin mekânı olarak düşünülmesiyle ilişkilidir.[44]

4.5. Al Yapma

Bu tedavi işlemi, genellikle çocuğu olmayan kadınlar ve eli-ayağı ağrıyan hatsalar için yapılmaktadır. Hasta olan kişi, şamanın huzuruna gider. Şaman fala bakarak bunun malum bir kötü ruhun zararından kaynaklandığını söyler ve hastaya "ak can" veya "kara can" (ak can; beyaz tavuk, beyaz koyun, beyaz güvercinlerde; kara can, kara tavuk, kara koyun ve kara güvercinlerde bulunur) bulup getirmesini söyler. Hasta, bunu getirdikten sonra, şaman onu hastanın bacağına veya eline beyaz bir iple bağlayarak "ruh geçirme" duasını okur. Şaman, duayı her okuduğunda elindeki

[41] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 247-248.

[42] Rahman Abdurahim, *Age*, s. 247-248; Bumairimu Abudukelimı, *Uygur Türklerinin Dinî İnanışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 279.

[43] Rahman Abdurahim, *Age*, s. 249; Abdulkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 146.

[44] Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 400.

doğan, şahin veya kırlangıç tüyünü hastaya baştan ayağa sürer. Tedavi bittiğinde, hasta "can"ı şamanın gösterdiği mezarlıkta veya yalnız bir ağacın dibinde boğazlayarak oraya gömer.[45]

4.6. Kandil Yakıp Okuma

Beli ya da bacağı uzun süre ağrıyan hastalar şamanın huzuruna gider. Şaman fala bakarak bunun kötü ruhların verdiği zarardan oluştuğunu söyler. Hasta yakınları, şamanın tarif ettiği gibi yedi çift, bir tek çörek ile kamıştan yapılmış yedi tane kandil hazırlar. Şaman, hastayı yatırıp üstüne yedi çift bir tek çöreği dizer, onların üzerine yedi tane kandili koyarak yine hasta yakınlarının hazırladığı dört kandili evin dört tarafına koyarak yakar. "Ruh geçirme" duasını okuyarak hastayı tedavi eder.[46]

4.7. Saçı Yapma (Çaçratku Salış)

Bu tedavi işlemi yüzü, başı veya bedeninde yara olan insanlar için uygulanır. Bu hastalığın sebebi ise cinlerin ve albastıların olduğu düşünülen "kül olan yere" hacetini yapmaktır. Bu hastalığın birkaç tedavi yöntemi vardır. Bunlar:

1. Yedi evden birer kaşık un isteyip güvercin yumurtası büyüklüğünde üç parça hamur yoğrulur ve sonra bu hamurlar birleştirilip çörek büyüklüğüne getirilir. "Molla" veya "dahan" ocak önüne oturup bu çöreğe okur, üfürür ve bunu köze gömer. Okuma işlemini pişerken de devam ettirir. Çörek iyice kızarınca "pak" olarak adlandırılıp ufalanarak etrafa serpilir. Molla veya dahan "İşte bu ayetin gücü ile hamur yarılıp dağıldı, şimdi çaçratku göçtü" der. Mollaya göre, bu serpme sihrinin gücü ile hastanın yarası iyileşir.[47]

2. Mollalar veya büviler üç gün veya yedi gün süresince ayet okuyup yaranın üzerine üç kez üfleyerek tükürürler.

3. Kuru kavun kabuğunu kepekle karıştırıp çocuğun başına ve yüzüne tütsü yapılır. Bu yöntem çokça kullanılır ve evin büyük kadını tarafından yapılır.[48]

4.8. Ruh Çağırma

Bu sihri-büyüsel işlem çoğunlukla çocuklar için yapılır. Çocuklar hırçınlaşır, birden bire korkmaya başlarsa çocuğun ruhunun korkup gittiği düşünülür ve ruh çağırma yöntemi ile çocuğun "ruhu" geriye döndürülür. Uygur Türklerinde bu işlemi çoğunlukla çocuğun ninesi yapar ve uygulama şöyledir: "Anne, çocuğu kucağına alıp evde oturur. Ninesi çocuğun kıyafetini süpürgenin altına koyup evden dışarı çıkarak çocuğu adıyla çağırır. Sonra eve tekrar girerek çocuğun ruhunun gelip gelmediğini sorar. Biri "Geriye döndü." diye cevap verdikten sonra, çocuğa kıyafetleri giydirilir. Bu, çıkıp giden ruhu geri döndürmek manasına gelir.[49]

4.9. Çapaya Basıp Okuma

Şaman, beli ağrıyan ve çocuğu olmayan kadınları bu yöntemle tedavi eder. Tedavi işlemi şu şekildedir: "Hasta, şamanın huzuruna geldikten sonra, şaman fal açarak hastalığın nedeninin kötü ruhlar olduğunu söyler. Şaman, dua edip tütsü yaptıktan sonra bir çapayı ateşe atar. Çapa ateşte kızardıktan sonra şaman, hastayı yüzüstü yatırıp önce ayağını ateşte kızdırılan çapaya sonra da

---

[45] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 249.

[46] Rahman Abdurahim, *Age*, s. 250.

[47] Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 403; Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 251; Abdulkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 146.

[48] Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 402; Bumairimu Abudukelimı, *Uygur Türklerinin Dinî İnanışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 279.

[49] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 257.

hastanın beline ve ayaklarına üç kez basarak ruhlardan yardım ister ve kötü ruhları kovup çıkarma duasını okur. Bu işlem yedi kez tekrarlanır.[50]

4.10. Çocuk Dileme

Uygur kadınlar, çocuk dileyecekleri zaman şamanın gösterdiği ormandaki bir ağacın altına eşleriyle birlikte gidip ağacın gövdesini kucaklarlar ya da ağaç altında eşi ile birlikte bir gece geçirirler.[51] Bu uygulama yapıldığında çocuk sahibi olunacağına inanılır. Hoten Uygurları, bu türdeki ağaçları "yalnız oğul ağacı" şeklinde adlandırırlar. Ayrıca Kumul Uygurlarının kadınları eşlerini yanlarına alarak şamanın gösterdiği "kutsal pınarın" başına gidip çocuk dilerler. Çocuk dileyen kadının kocası çapa ile pınarın kaynağından üç çapa balçık almaya çalışır. Eğer pınardan bu balçık çıkarılabilirse erkek çocuk sahibi olunacağına inanılır. Şayet hiçbir şey çıkmazsa, hamilelikten ümit kesilir.[52]

4.11. Arındırma

Arındırma işlemi, eski perihonluk yöntemlerinden biri olup tarihi kaynaklarda belirtildiğine göre; eskiden Uygurların atalarında hayvanlar hasta olunca veya uzaktan misafir gelince, iki ayrı yere ateş yakılıp hayvanları ve misafirleri ateşten geçirerek "arındırma" âdeti vardı.[53] Uygur Türkleri arasında günümüzde de devam eden perihonluk faaliyetlerinde ateş ile "arındırma" yöntemi kullanılmaktadır. Ayrıca su ve süt ile "temizleme" yöntemi de mevcuttur. İslamiyet'ten sonra İslam dini inancının tesiriyle muhteva yönünden İslam dini akideleri uygulanıp şekli yönden Şamanizm ritüelleri devam ettirilmiştir. Yani eski dönemlerde yukarıda bahsi geçen hastalık alametleri görüldüğünde, hayvanların ateş arasından geçirilerek "temizlenmesi" geleneği, İslamiyet ile birlikte "Kuran" ile "temizleme" geleneğine dönüşmüştür. Dolan Uygurları arasında yakın dönemlere kadar soy ve akrabalık ilişkisi temelinde şekillenen "ak kandil" ve "kara kandil" olarak adlandırılan bir toplanma şekli bulunup mensup olan her üye; "ev kandili", "inek kandili", "mal kandili" gibi kandil faaliyetlerini gerçekleştirmekle vazifelidir. Bu faaliyetlerin belirli bir yapılma zamanı olmayıp faaliyet zamanını ev sahibi belirler.[54]

4.12. Kan Akıtma

Eli, kolu, beli ağrıyan ve birden sancılanan hastalar, tedavi olmak için kasidecilere gider. Kasideci, hastaya bakarak "yel değmiş", "Hızır'ın oturduğu yola hacet kılmış", "sahipli yeri ezmiş", "sahipli yerdeki veya Kıtmir Hoca'nın düştüğü yerdeki ağacı kesmiş" diyerek teşhis koyar. Kara koyun veya üç dört kara tavuğa yedi gün okuduktan sonra kasidecinin belirttiği yerde kan akıtılması gerektiğini söyler. Hastanın hazırlığı bitince okuma başlar. Okuma süresince hastanın

---

[50] Rahman Abdurahim, *Age*, s. 250.

[51] Uygur Türkleri arasında "ağaç kültü", "su kültü" ve "atalar kültü"nün öne çıktığı inanış ve uygulamalardan biri de "çocuk dileme" ritüelleridir. Günümüzde Uygur Türkleri, Kaşgarlı Mahmut'un mezarına gidip, mezarın yanındaki Hay-Hay kavaktan dilek dilemektedirler. Ağacın dallarına çeşitli kumaş parçalarını ve ipleri bağlayarak dileklerinin yerine gelmesini sağlamaya çalışırlar. Bu, çocuksuz kadınların büyüsel bir gücü olduğuna inanılan ağaca sığınmasıdır. Hay-hay ağacı günümüzde de işlevini hala devam ettirmektedir. Çocuk sahibi olmak için Kaşgarlı Mahmut'un mezarını ziyaret eden kadınlar, mezarın yakınındaki "Hazreti Mollam" dağına giderek dağın kovuklarına ellerini sokup "Ey Tanrım, senden bir çocuk istiyorum, yardım eyle!" diye dua etmektedir. O kovuktan eline ne geçerse ağzına atıp yutmaktadır. Dağın toprağını "uğur getirsin" diye yüzlerine sürmektedirler. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hebibe Tursinniyaz, *Uyğur Ayallirininñ Tuğut Adetliri Üstide Tetkikat* (Uygur Kadınlarının Doğum Adetleri Üzerine İnceleme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şincañ Üniversitesi, Ürümçi 2007, s. 21; Rahile Davut, *Uyğur Mazarliri*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2001, s. 40-41.

[52] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 253-254.

[53] Türklerde ateşin işlevi için bkz. Jean Paul-Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini,* Rağbet Yayınları, İstanbul 1996, s. 233-237; Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s.93–109; Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri (Siyasî ve Dinî Tarihi),* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s.225–229

[54] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 254-255.

yattığı evin dört tarafına dört kandil yakılır. Okuma bitince de o evin etrafına yedi gün yedi yere kandil yakılır. Daha sonra mollanın belirttiği yerde koyun veya tavuk hastanın gözü önünde kesilerek kanından ağrıyan yere sürülür. Böylece ağrının yavaş yavaş geçtiği görülür. Bu tedavi yöntemi "kan akıtmak" olarak adlandırılır. Uygur Türkleri arasında kötü rüya görünce bir hayvanı öldürüp kurban etme, define bulan kişinin bir malını kurban etmesi ya da malı yoksa el parmaklarından birinin kanını akıtma âdeti de söz konusudur.[55]

Ayrıca şamanlar da uygun gördükleri bir vakitte kendilerinin tapındığı "Koruyucu Tanrı" olan yalnız ağaç veya kuşa (doğan, şahin veya kırlangıç), Şamanlığı öğrendikleri yer için "kan" akıtır veya tütsü yaparlar. Şamanların anlattığına göre; şamanlar kendi mezar-meşayihlerine güçleri yettiği ölçüde "kan akıtıp" tütsü yakmazlarsa, bu mezar ve meşayihler şamana öfkelenir, ondan uzaklaşırlarmış. Böylece şamanın sihirsel gücü zayıflarmış.[56]

4.13. Açlaş

Çocuklar rahatsızlanıp sürekli ağlarsa veya büyüklerin karnı ağrırsa bu kişiler, "acı girdi", "ateşi tuttu" veya "sancı oldu" diyerek büvi veya büvilerden "el almış" kadınlara okutulur. Bu "açlaş" olarak adlandırılır. Tedavi işlemi şöyledir: "Bir fincan kepek alınıp bir örtüye veya yere konulur. Açıcı (büvi), fincanı eline alıp okuyup üç kez üfler ve çocuğun veya yetişkin hastanın alnından ayağına kadar "Göç Göç!", "Burada ne yapıyorsun?", "Eski değirmen damına git!", "Yalnız ağaca git!", "Özüne geri dön!", "İki evli olanlara git!" gibi sözlerle cinleri dürtüp çıkarır.[57] Bu işlem, üç kez tekrar edilir. Kepek olmadığı zaman açıcı, eline yedi tane ekmek parçası alıp bu işlemi yapar. Açıcı, bu esnada esnemeye başlar. Birinin bir şey yerken bir başkasının onu canı isterse ya da görmediği bir şeyi birinde görüp hevesle ona bakarsa ateşi çıkar ve bu şekilde tedavi edilir.[58]

4.14. Ateş Çevirme

Bu tedavi işlemi birkaç şekilde yapılmaktadır. Bunlar:

1. İnsanın bedeni üşür, titrer ve ağrırsa ruhu "korktu, kaçtı" diye düşünülür ve "yel değmesini" engellemek için "ateş çevirme" işlemi yapılır. Akşam namazı vakti yedi avlusu olan sokaktan veya dört yol ağzından çöp toplanarak demir bir kaba konur. Bunun üzerine biraz kepek serpilir, sonra hasta kıbleye doğru oturtularak toplanan çöpler yakılır. Bu sırada "ateş çevirici" dua okur. Ateşten dumanın çıkmasıyla birlikte, demir kabın içindeki ateşin dumanı hastanın yüzüne üflenir ve ateş hastanın üzerinde yedi kez döndürülür. Buna "ateş geçirme" denir.

2. Bazıları bir tutam kara söğüt kepeğini soğuk suya koyup hastanın sırtına sürer ve "Göç! Göç!" diyerek üç kez üfler. Bu işlem sadece akşam namazı vakti yapılır. Bu ateş çevirmenin bir türü olup "uçuklamak" olarak adlandırılır.[59]

3. Beşikteki bebek rahatsızlandığında, bebeğin annesi onu kucağına alıp üstüne bir bez ya da başörtüsü örter. Bebeğin ninesi, bir tutam kamış yakarak dua edip bebek ile annesinin başında ateşi

---

[55] Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 398.

[56] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 267-268.

[57] Bir nevi cin çıkarma işlemi olan bu uygulamada bazen de büviler "Çıkarsan çık, çıkmazsan hasıra sararak ateşe vereceğim" diyerek cine hitap eder. Uzunca esneyerek ağzından ateş çıkarır. Böylece, hastalığı yapan "ot"u oradan uzaklaştırmış olur. Bkz. Bumairimu Abudukelimı, *Uygur Türklerinin Dinî İnanışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 102.

[58] Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 400-401.

[59] Abdurehim Hebibulla, *Age,* s. 400-401.

üç kere çevirir. Bu işlem yedi kez tekrarlanır. Ateş çevirme bittiğinde anne, çocuk ile kendisinin başındaki bez, kumaş veya başörtüsünü çıkarmayarak çocuğu eve götürür.[60]

4.15. Döndürme

Küçük çocukların doğuştan gözü zayıf olup giderek bu rahatsızlık artar veya şaşı olursa bu "yel değmesi" olarak düşünülür. Mollalara ve dahanlara okutulur. İşlem şöyledir: Molla veya dahan kurt öldürmüş bıçak bulunmasını ister. Eğer böyle bir bıçak yoksa kara tavuk veya gök güvercini okuyup öldürür. Sonra bu kanlı bıçağı (kurt öldürmüş bıçağı) hastanın gözünün üstünde üç kez döndürür. Buna "döndürme" adı verilir. [61] Bu işlemde gözdeki cinleri kovma sihri söz konusudur ve döndürme işleminden iki-üç ay sonra iyileşeceğine inanılmaktadır.[62]

Sonuç olarak; Uygur Türkleri arasında Şamanların günümüzde farklı isimlerle ve işlevlerle varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Uygur halk hekimliği içinde özellikle perihonluk, dahanlık, kasidecilik, açlaş (ot köçürüş), muskacılık ve falcılık[63] gibi isimlerle anılan ve mesleki nitelikte önceden beri devam eden geleneksel uygulamalar dikkat çekmektedir. Temelinde sihri ve büyüsel uygulamaları barındıran bu tedavi yöntemleri, günümüzde "perihon", "cinkeş", "dahan" "molla", "büvi", "kasideci" gibi isimlerle adlandırılan ve farklı özelliklere sahip kişiler tarafında devam ettirilmektedir.

Uygur Şamanların tedavi yöntemleri incelendiğinde, "atalar kültü", "ateş kültü", su kültü" ve "ağaç kültü" gibi eski Türk inanç siteminin yanı sıra taklit ve temas büyüsünün de etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu tedavi yöntemleri içerisinde dikkat çeken hususlardan biri de eski Türk inanışlarıyla İslam dinine ilişkin unsurların bir arada kullanılmasıdır. Tedavi işlemi sırasında çeşitli ayetlerin ve ilahi niteliğinde duaların okunması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Uygur halk hekimliğinde, hastalıkların gerek teşhisi gerekse tedavisi noktasında Şamanların en çok başvurduğu kişiler ruhlardır. Her Şamanın bağlı olduğu bir mezar ve meşayih olması, ruhların iyi ve kötü ruhlar olarak sınıflandırılması ve ruhların yaşadıkları yerlerin kesin olarak tayin edilmiş olması, Uygur Türklerinin ruhlarla ilgili inanış ve düşüncelerini de ortaya koymaktadır. Ruhlarla ilgili bu anlayışa bağlı olarak da hastalıkların temel sebebinin kötü ruhların insan vücuduna zarar vermesi olarak düşünüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla hastalıkların tedavisinin de bu kötü ruhların insan vücudundan kovulması ya da çıkarılmasına bağlı olarak gerçekleşeceği inancı yaygındır. Bir başka ifadeyle Uygur halk hekimliği, eski Türk inanç ve düşünce sistemiyle Şamanizm akidelerinin birleşmesinden müteşekkil olan kamlar tarafından yaratılan iyi ruhlar vasıtasıyla kötü ruhları kovmak ve sindirmek amacıyla alınan tedbir ve uygulamaları ihtiva eder. Bu adetler daha sonraki dönemde daha da gizemli bir hal alarak mesleki hüviyete büründürülmüş ve İslami akidelerin içerisinde de devam ettirilmiştir.

[60] Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 256. Uygur Türkleri arasında ateşle ilgili birçok uygulama söz konusudur. Örneğin; düğün günü gelin geldiğinde, yeni eve girmeden önce gelin ateşin etrafında döndürülerek temizlenir. Bazı Uygurlar, yeni ev yaptığında, çatı yaptırdığında, eve tadilat yaptığında dama çıkılan yere ateşin sembolü olarak kızıl kumaş bağlayıp "ateş"i evin üstüne alır hem de evin içinde tütsü yakarlar. Bu, yeni evin güvende olmasını dilemek, kötü ruhların zararından korunmak, yeni evi "temizlemek" anlamına gelir. Bkz. Rahman Abdurahim, *Uyğurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 256.

[61] Abdukerim Rahman vd., Uygur Örp-Adetliri, Şincañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Ürümçi 1996, s. 185; Abdurehim Hebibulla, *Uyğur Etnografiyisi*, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000, s. 403.

[62] Abdulkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 146.

[63] Doğu Türkistan topraklarında falcılık en eski dönemden beri yaygın olan bir uygulamadır. Uygur Türklerinin yanı sıra bu topraklarda yaşayan diğer Türk boyları arasında da falcılık oldukça yaygındır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. N. F. Katanov, *Türk Kabileleleri Arasında*, çev. Attila Bağcı, Kömen Yayınları, Konya 2004, s. 133-136.

KAYNAKÇA

ABDURAHİM Rahman, **Uyğurlarda Şamanizm**, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006.

ABUDUKELİMU Bumairimu, **Uygur Türklerinin Dinî İnanışları,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

BULUÇ Saadettin, Şamanizm Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, c. 11, İstanbul 1971.

CUYİ Wei, "Uygurcadaki 'Büvi' Kelimesinin Kökeni Üzerine", çev. Alimcan İnayet, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies),** VII / 2, Kış/Winter-2007.

ÇORUHLU Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

DAVUT Rahile, **Uyğur Mazarliri,** Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2001.

Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, *c. I, II, III, IV,* çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, 1992.

ELİADE Mircae, **Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri**, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

ESİN Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

GÖKBEL Ahmet, **Kıpçak Türkleri (Siyasî ve Dinî Tarihi)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

GÜNAY Ünver ve GÜNGÖR Harun, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.

HEBİBULLA Abdurehim, **Uyğur Etnografiyisi,** Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000.

İNAN Abdülkadir, **Eski Türk Dini Tarihi**, MEB Basımevi, İstanbul 1976.

İNAN Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar,** TTK Yayınları, Ankara 2006.

İNAYET Alimcan, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşukı", **Halkbilimi Dergisi**, S. 1-2, 2009.

KAFESOĞLU İbrahim, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

KATANOV N. F., **Türk Kabileleleri Arasında**, çev. Attila Bağcı, Kömen Yayınları, Konya 2004.

KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Edebiyat Araştırmaları 1**, 3. bs.,TTK Yayınları, Ankara 1999.

Kutadgu Bilig, *c. I Metin,* 3. bs., çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

RADLOFF Wilhelm, **Sibirya'dan II (Aus Sibirien)**, çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, İstanbul 1956.

RADLOFF Wilhelm, **Versucht eines Wörterbuches der Türk-Dialecte**, Petersburg, 1889 II, s. 476

RAHMAN Abdukerim vd, **Uygur Örp-Adetliri**, Şincañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Ürümçi 1996.

RAHMAN Abdulkerim, **Uygur Folkloru,** çev. Soner Yalçın-Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

ROUX Jean Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1996.

TANYU Hikmet, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, Ankara 1980.

TANYU Hikmet, **Türklerin Dinî Tarihçesi**, Burak Yayınları, İstanbul 1998.

TURSİNNİYAZ Hebibe, **Uyğur Ayalliriniñ Tuğut Adetliri Üstide Tetkikat** (Uygur Kadınlarının Doğum Adetleri Üzerine İnceleme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şincañ Üniversitesi, Ürümçi 2007.

TURSUN İmin, **Kedimki Uyğur Medeniyiti**, Şincañ Halk Neşriyatı, Ürümçi 2000.

YÖRÜKAN Yusuf Ziya, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri**, hzl. Turhan Yörükan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.